

Az 1845. évi törvények a publikusokat már nem ismerik. A felosztályúak egyenruhások és egyenruhátlanok. Utóbbiak ágyhelyért egész díjat fizetnek. Egyenruhás csak unitárius vallású lehet.

A későbbi törvények már ezt a megkülönböztetést sem ismerik.

4. fejezet.

Az 1839—40. évi törvények.

Az iskolai törvények és rendtartás kérdésében hosszú időn át nem történik semmi szerves alkotás. Egyes esetekben alkalmasint intézkedik hol az igazgató, hol a konzisztórium. Ezek az intézkedések vagy a törvényeket magyarázzák, vagy az egyes adott esetek szerint némileg módosítják. Gyakran történik az is, hogy a pénzbüntetések összegét a pénz értékének állása szerint emelik. Minthogy az élet halad s újabb és újabb eseteket vet fel, néha az is megtörténik, hogy olyan fegyelmi eseteket kell elbírálni, melyekre nincs büntetés a törvénykönyvben. A 18. század folyamán Szent-Ábrahámi igazgató hoz elég nagy számban ilyen törvényeket és rendszabályokat, majd utána a nem eléggé erélyes Agh István alatt Horváth Ferenc főgondnok ébersége és erélyessége.

A hosszú mozdulatlanság és tespedés után a felvilágosodás lassan terjedő eszméi és szelleme kezdi foglalkoztatni az újítások és reformok iránt mindig fogékony ifjuság lelkét. Ami nagyban történik künn a reform-korszak politikai életében, kicsiben ugyanaz másolódik az iskola belső életében.

Szent-Ábrahámi az új „iskolába” való költözés után a tanítás megindítása és az ifjúság rendbeszedése érdekében 1721 aug. 30-án „új törvényeket” hirdet ki (Fasc. IV. 268—270. l.). 1724-ben (aug. 26-án Fasc. IV. 323) a nicotizánsokról, nov. 16-án a szekundánusok ökonómiájáról, 1727 jan. 12-én az eddig este tartott precesnek ezután reggel tartásáról hoz törvényt. 1734 május 29-én bevezeti a *peroratio*t. Agh István 1759 okt. 6-án (Fasc. V. 195.) szigoruan elrendeli, hogy jul. 1-je előtt senkinek eltávozni nem szabad s szept. 1-jére mindekinek itt kell lennie. 1760 dec.-ében a felső tagozatba lépőknek az elbűcsúzást s praepceptoraiknak köszönet mondást írja elő, 1761 nov. 7-én az óra után való névsorolvasást. S így megy ez tovább évről évre, amint az esetek felmerülnek.

A pipázást tiltotta a törvény a papra nézve 6, mesterre 3 frt büntetés mellett (sárosi zsinat 1669, szováti zsinat 1725, kolozsvári főtan. 1776.). 1821-ben a repr. konzisztórium márc.

27-én kimondja, hogy a „felette elterjedt pipázás“ ellen kirótt büntetés semmi szín alatt el nem engedhető. Az 1824. évi zsinat szerint „az ifjak az eddig elé volt eszközök által a pipázástól el nem tartóztathatván, most keményebb eszközökhöz nyulni kénytelen s kimondja, hogy akit pipázáson kapnak, minden beneficiumtól megfosztatik. 1827-ben a bágyoni zsinaton: „tapasztaltatván, hogy a pipázás kiírtására hozott törvények, ámbár kemények is, mégis nem alkalmasok annak megakadályoztatására“, meghatározzák, hogy az illető első esetben fizessen 1 frtot, másodikban eggyel degradáltassék, a harmadikban minden beneficiumból kirekesztessék, negyedikben semmi hivatalt ne viselhessen. Az 1830. évi dombói zsinat határozata szerint pedig a szekundánus először 1, másodszor 2, harmadszor 4 mfrtot fizessen; a deák először 1 frtot, másodszor hordozza egy heti ökonómia terhét, harmadszor minden beneficiumtól fosztassék meg.

Hiába volt azonban a főhatóság szigora, a dohányzást nem tudta kiírtani. Érdekesnek tartom idézni Mikó felfogását (Az unitárius vallásközönség közigazgatási rendszere c. kézirat) e tárgyról. Ez a tilalom — úgymond — az újabb időben elavult, minthogy a dohányzás általános divattá lett; de hogy a belső emberek a pipázásra nézve szorosán alkalmazkodjanak azon illedelmi szabályokhoz, melyek a társadalmi életben minden művelt embert felmenthetetlenül köteleznek, azt az etika alapelveinél fogva a szentegyház méltán megkívánhatja s meg is kívánja. Mert bármit mondjon is akárki, mégis mindig illetlen dolognak marad, ha a belső embernek a pipa úton-útfélen a szájában füstölög, vagy kalapja zsinorjába, vagy csizmaszárába dugva áll és zsebéből sallangos kostök fityeg ki s még a templomig s halottas házig sem menyen pipázás vagy szivarozás nélkül“.

Igen sok baj és összeütközés volt a színházba és bálbajárás tilalma miatt. Bölöni Farkas Sándornak a színház szeretetét súlyos karcerral kellett megfizetnie. 1794 jan. 11-én (Fasc. VII. 250.) 5 diák 4—4 frt büntetést kap, mert az igazgató rendelete ellenére engedély nélkül színházba mentek. 1806 jan.-jában a konzisztórium szigorítja a színházba és bálbajárásra vonatkozó törvényt úgy, hogy a szeniorok hivataluk elvesztésével, az esküdtek és más hivatalosok 2 frtra, a tógások és szekundánusok 1 frtra, a klasszisták testi büntetéssel vagy börtönnel büntettetnek. De 1798-ban (Fasc. IX. 54.) még az volt a törvény, hogy ifjainknak „közönséges bálokban megjelenni semmi feltétel alatt nem szabad“. Egy exaktort, mert e konzisztóriummi rendelet ellen vétett, 4 frtra ítélték; minthogy azonban az exaktor hivatalnok, ennek kétszeresét fizeti. Ismétlődés

esetén hivatalát veszi. Ha főlebbez, ügye „vegyes fórum” elé viendő. 1821-ben a repr. konzisztórium szigorúan megtiltja a künnlakóknak a „sokakat botránkoztató, a bennlakókat ingerlő bálozást”. A *templombajárás* különböző időkben különbözően volt szabályozva. 1783 márciusában feljegyzi a főnök (Fasc. VI. 279.): eddig az volt a szokás, hogy egy hétig a tógás társaság egy része volt köteles templomba járni; de minthogy a sok közül senki sem, vagy csak egy-ketű ment templomba és „némelyeknek alkalmatlan mindig jelen lenni”, — mintahogy a noviciusoknak eddig mindig kellett menniök — mert sok a dolguk, ezután a templomba csak 4 tógás megy egy hétig, de elmulaszthatatlanul mindig (bünt. 1 frt). A templombajárást — minden nevelési elmélet ellenére — büntetésül is alkalmazták. 1795 okt.-ében a publikum egy fegyelmi esetet tárgyal. (Fasc. VII. 341.). Az auditórium ajtóját a professzor belépése után be kellett zárni, hogy későn jövők ne léphessenek be s az előadást ne zavarják. Egy diák erőszakkal beront az ajtón s úgy lép be. Publikum elé kerül, amely így okoskodik: minthogy a büntetésnek nem szabad rontani, hanem javítania kell, nem ró ki pénzbüntetést, hanem olyant, *amilyen eddig nem létezett*, t. i. egy heti templombajárást (*frequentatio templi sub decursu unius septimanae*). Nem tudom, vajjon javított-e ez a „büntetés” a diák vallásos érzésén? Nem volt állandóan és kielégítő módon szabályozva a praepceptorok, praesek javadalma, a jurátusok közszolgálat, terhes volt a noviciusoknak állandóan felöltött mentében való megjelenése. 1800. évi téli főtanácsra a deáki társaság azt a kérését teszi elé, hogy: 1. a szeniornak, mint ilyenek jövedelme emeltessék, mint dogmatika theológiát tanító praepceptoroknak adassék fizetés; 2. az ú. n. praeseknek adassék annyi fizetés, mint a többi publicus praepceptoroknak; 3. a jurátusok fáradsága szolgálat tekintetéből szabadíttassanak fel az iskolai közönséges terhek alól (*oeconomia*, prédikálás, orálás); 4. a noviciusok, bár csak a kollégiumban, az udvaron egyik kamarából (= lakószoba) a másikba és leckékre járhatnak felöltött mente nélkül ruha-kimélés végett.

A két utolsó kérést teljesítik. A szenior ezután *minden* *beneficiumból* kapja a 15-öd részt, melyet eddig csak az ú. n. *gutturalis proventus*ből kapott. A praesség tisztesség neme, magában is jutalom, eszköz az önmaga tökéletesítésére azon tudományokban és „általút” a publikus praepceptorságra, különben is csak egy évig tartó kötelesség, ezért külön fizetés nem adatik.

1783 márciusában 2 ifjú *álruhában* (= maszkban) végigjár egy néhány Hid-utcai házat. Esküdtszék elé kerülnek, amely

2 heti frekventációt szab rájuk. Fölebbeznek. A konzisztórium határozata ez: *minthogy eddig pozitív törvény az ilyen kihágások ellen nincs, ez alkalommal büntetés helyett 2 heti ökonómiát kapnak, jövőre azonban az ilyenemű kihágások 2 heti frekventációval büntettetnek* (Fasc. VI. 284.).

Nem volt a törvényekben megszabva, hogy mely ítéletek hajthatók végre, s melyek felebbezhetők és hová. Ezért elég gyakran előfordul, hogy az ifjúság vagy maga egészében, vagy egyes tagjaiban kérésével, vagy felebbezésével a Főtanács előtt van. 1783. évi konzisztórium (Fasc. VI. 279.) kimondja, hogy aki az esküdtszéktől ügyét a konzisztórium elé fölebbezi, ha ez az esküdtek ítéletét helybenhagyja, a felebbező kétszeres büntetést fizet.

Az 1809. évi Főtanács kimondja, hogy oly esetekben, midőn határozott büntetés nincs, a konzisztórium rendelete ellen cselekvő büntetése 4 mfrt. Ugyane Főtanács határozta azt is, hogy a jurátusok „kirekesztésre” szóló ítélete nem hajtható végre, míg a rectorale fórum meg nem vizsgálta. Az 1833. évi zsinat az ifjúság súlyosabb fegyelmi ügyeiben az esküdtszék után a rectori fórumot rendelte utolsó folyamodásnak a repr. konzisztórium kikapcsolásával. Az 1837. évi téli Főtanács azonban ezt a rendet megváltoztatja, „minthogy az isk. igazgatóság illetően móddal és hatáskörrel való további fennállását a jelen körülményekkel megegyezőnek nem találja s a repr. konzisztóriumot rendeli felsőbb törvényszékéül a fontosabb hibáknak”. Első fórum tehát az esküdtek széke, innen megy az ügy felkérés útján a rectorale fórum, azután a repr. konz. elé. Ez, ha kicsapásról van szó s a dolog sürgős, közli a főgondnokkal véleményezés végett. Ha ő a tanácskozást szükségesnek tartja, az egész tárgyat újra felvévén, ismét lássa el a főgondnok véleményét támogató okok tekintetbe vételével. Ha a főgondnok véleménye egyező, az ítélet végrehajtható. Az illető „birtokon kívül” ügyét felviheti a Főtanács elé.

Az 1809. évi Főtanács már észreveszi, hogy „a törvények némely részeikben hiányosak, másokban a mostani időkhöz nem alkalmasak” s a hiányok pótlására és a változtatásokra bizottságot nevezett ki Nagy Lázár, Pákei János, Körmöczi rektor, Nagy Mihály s jegyzőül Füzi János tagokkal.

Ez a bizottság azonban adataim szerint nem működött, legalább javaslatot nem terjesztett be. Aminek oka lehet az, hogy Lázár püspök nemsokára meghalt s a szervező s utasításokat fogalmazó Körmöczi, akire a munka nézett volna, püspökké választatván, figyelme más teendőkre terelődött. A Főtanács után most már a tógás társaság kéri az 1816. évi téli Főtanácstól, hogy „a régi időkhöz alkalmaztatott törvények

némely ágai alkalmaztassanak a mostani idő geniusához". A Főtanács — érthetetlen ellenmondás évekkel azelőtti megállapításával — most nem látja ezt szükségesnek. Az ifjúság életét az iskolai törvények merev és aszkétai formák és keretek közé szorította, melyek sem a haladó kor szellemével, sem az ifjúság lelki, erkölcsi és fizikai fejlődésének törvényeivel nem egyeztek. Egy régibb, már meghaladott kor talajából nőttek ki, az idő repült, a formák állandósultak, szinte megkövesedtek. S az ifjúság nem érezte jól magát e korlátok között. A tanári karra hárult az a hálátlan feladat, hogy talán jobb meggyőződése ellenére a 17. századból származó törvények prokruszteszi ágyába szorítsa bele az ifjúságnak a modern élet eszméitől és áramlataitól érintett, életkedvtől duzzadó s élénkebb tempót kívánó vágyait és törekvéseit. Az 1832. évi zsinat végül „*a rendszabályok különböző és egymással netaláni ellenkező cikelyeinek megegyeztetésére*“ bizottságot nevez ki Sala Sámuel, Farkas Sándor és Székely Miklós személyében.

A képviselőtanács 1836. augusztus 27-én Augusztinovics Pál főgondnok előterjesztése alapján nagyon behatóan foglalkozik az ifjúság fegyelmezése kérdésével. A főgondnok előterjesztésének gondolatmenete ez: Az ifjúságnak mostanság igen tetemes hibái tapasztaltatnak mind a fenytéknek illendő nem tisztelésében, a rend- és törvénynek pontos meg nem tartásában, a leckéknek némelyek által oknélküli elmulasztásában, egyéb szembetűnő visszaélések behozásában és a tanuló ifjúsághoz nem illő magaviseletben. „Ezen érintett és statusunknak nagy részvételével, sőt méltó fájdalommal érzett hibáknak kiirtására hasznosnak, sőt épen elkerülhetetlennek látná az iskolai eddig gyakorlott *fenytéket és törvényeket az időhöz és jelenleg gyakorlatba jött hibákhoz képest megújítani* ezeknek új erőt adni. Az előterjesztést egyhangulag elfogadják s hozzák a következő határozatokat:

1. A jogászokodó togatus és publicus ifjakra nézve: minthogy minden iskolai rendetlenségnek ők az okai, kezdői és példaadói, ezeket a kollégiumba bennlakóknak többé nem fogadják be.

2. Ha egy tanuló egy szemeszterben 3 leckét igazolatlanul elmulaszt, vizsgálatra teljességgel nem bocsáttatik.

3. Az éneklés alatti fennállás — amint már említettük — visszaállítatik.

4. Az oratoria classis gyermekessége, éretlensége miatt, az esküdtszék ítélethozatalra alkalmatlan lévén, szeniori, vagy praeceptoru fegyelem alá rendeltetik, mint „*rendeltettek azelőtti időben a poéták is*“.

5. Tapasztaltatván azon éktelen hiba is“, hogy némelyek tiltott helyeken éjjel, nappal kártyáznak, sőt bankot is adtak, „*ezen veszélyes hiba gyökerestől leendő kiirtására*“ a tettes első ízben tétessék carcerbe 12 óráig,

másodszor 24 óráig s minden beneficiumtól fosztassék meg, harmad ízben degradáltassék neutralistának — s mint aki sem deák, sem szekundánus — az udvaron publice csapattassék meg.

Sürgős szükség lehetett ezekre a szigorú törvényekre, mert a képviselőtanács iskolai év előtt állván, nem várja be a késlekedő kodifikáló bizottság munkálatát, sem a Főtanács szankcióját, hanem kihirdeteti s életbelépteti.

De Daniel Elek főgondnok észreveszi az egyházi alkotmányon esett sérelmet s a tanács okt. 2-án tartott ülésén kifogást emel a határozatok ellen. Okfejtése ez: a rend- és fegyelmi törvényeknek kötelező ereje nincs, míg a Főtanács helybe nem hagyja. A törvényszerkesztő bizottság késlekedése miatt statu-sunk törvényhozó rendjét fel nem bonthatjuk és meg nem zavarhatjuk; a határozatokat addig nem szabad életbe léptetni, míg a Főtanács azokat el nem fogadja. Mint a Főtanács elnöke s iskoláink főfelügyelője, kénytelen ellenmondását kijelenteni s szóról-szóra jegyzőkönyvbe iktatását kívánni. Különben is — mondja — nem a törvényekben van a hiányosság, hanem abban, hogy az ifjak magaviseletüket nem alkalmazzatják a törvényekhez s megtartásukra nem szoríttatnak rá. Ezt pedig nem a törvény rendkívüli változtatásárai és keményítésével lehet eszközölni, hanem azzal, hogy az ifjak a törvény megtartására többszöri serkentésekkel indíttassanak s a büntetések maga rendén minden személyválogatás nélkül való kiszabása s elégtételbe való vétele által reá szoríttassanak. Az iskolai hivatalnokok teljesítsék híven kötelességeiket, az igazgaló gyakori személyes megjelenésével serkentse őket kötelességük folytatására. Addig, míg a törvények a Főtanács által rendbeszedetnek, iskolánk veszedelmeztetésétől tartani nem lehet.

A konzisztórium egyetért a főgondnokkal abban, hogy a törvény módosításait a Főtanács elé kell terjeszteni; de ragaszkodik ahhoz, hogy azonnal ki kell hirdetni, hogy a fegyelem és rend fenntartásában az igazgatónak támasztékul szolgáljanak s az ezek ellen vétő ifjak ezek szerint büntetessenek addig is, míg a Főtanács azokat elfogadja.

Az 1832-ben kiküldött bizottság, miután az 1835. évi Főtanács megsürgette, az 1837. évi Főtanácsra előterjesztést tesz. Előadja, hogy átnézték a régi időktől fogva gyakorlatban levő törvényeket, idők folyamán hozott határozatokat, rendszabásokat. A kollégium „rendszerterítésére” nézve sok olyan pontot találtak, melyek még ma is megállhatnak. De igen sok van olyan, „melyeknek haszna a jelen korban épen semmi nem lehet”, sőt nevetséges is az idővel előhaladott gondolkodás módja szerint. Azonban jöttek be oly nemei a rendetlenségnek, „amelyekről a régi időben képzelet sem volt” s ezekről nincs

rendelkezés. Annyira változtak a körülmények, hogyha a régi törvénykönyv cikkelyei (ez lesz az a régi törvénykönyv, mely elveszett) meghagyatnak is, de a pontoknak „csaknem merőben változás alá jöni és az újabb időnek más ábrázatot váltott formájához alkalmaztatniok kellene“. De az állandóságból eredő törvénytisztelet érdekében nem ajánlják a régi törvények teljes mellőzését és merőben új készítését, hanem maradjanak meg a főcikkelyek s csak azok a pontok módosíttassanak, melyek célarányosak a rend, a jobb tanulás és „jobb ízlésű nevelés“ megóvására.

A Főtanács az elveket elfogadja, a bizottság tagjává kinevezi még Székely Sándor rektort s felhívja, hogy munkáját terjessze be a jövő zsinat elébe. 1838 febr. 16-án a repr. konzisztórium felhívja az elnököt, hogy a bizottság a folyó évi aug. 18-án tartandó főkonzisztóriumra adja be munkáját. Sala időközben meghalt s helyébe a tordai zsinat kinevezi elnöknek Iszlai László iskolai felügyelő-gondnokot, de Székely Sándor rektor előadásában tárgyalja a bizottság előterjesztését is. A javaslatot két példányban terjesztették be. Egyik tartalmazza „a megújítandó oskolai törvények korunkhoz alkalmazott elveit és tervét“. A másik: az elvekhez és tervhez alkalmazott egyes törvények rendszerét és előforduló esetekre szabályozását, de úgy, hogy a büntetések három fokra osztattak s bizottság a zsinatra bizza „azoknak eldöntő kiválasztását, meghatározását és az előforduló esetek után kijegyzését. Mint olyan tárgyba, „mely nevelőintézetünk szemefényét érdekli“, a bizottság nem elegendett, részint, mert a pénzbüntetések, különösen mennyiségben nem alkalmazhatók, vezetőelvül állítván fel, hogy ezutánra kevesbíttessenek, részint, mert ma fordulnak elő olyan esetek, melyekre a régi törvények nem terjedtek ki. Ez volt a bizottság megokolása. Aug. 25-én értesítik Iszlait megválasztásáról azzal, hogy a bizottság előterjesztett, „de tökéletességre nem vitt munkálatját“ készítsék el s a közelebbi téli Főtanácsra terjesszék elő. A bizottságot kiegészítik Mátéfi Ferencsel és Gyergyai Ferencsel.

Van a törvényelőkészítő-bizottsághoz beadott iratok között kettő, melyek őszintén és nagyon higgadt hangon bírálják az iskolai állapotokat, de teljesen meg is világítják azokat s azért szükségesnek tartom ismertetésüket. Egyik Gálfi József tordai iskolai felügyelő-gondnoké, a másik „Vélemény“ című, 50 ívrét oldalra terjed, szerzőjét nem ismerem. (A Gálfiét a Lelkész-képzés c. fejezetben ismertettem.) A „Vélemény“ szerzője szükségesnek tartja „az oskolákban gyakorlatban levő hibáknak, hiányoknak indító okaikkal és kútfejeikkel“ megismertetését. Ez ismertetés vonatkozik 1. a büntetésekre (l. a fegyelmezés-

nél), 2. az erkölcsi vétkekre, 3. a kaució, oráció, precés és templombajárás, 4. a szorgalombeli fogyatkozás, 5. az alsóbb osztályoknak privátim és publice nem jól taníttatása (l. a Köztanítók c. fejezetben), 6. az iskola politikája és adminisztrációja körüli fogyatkozásokra (l. az Igazgató c. fej.). Az iskolába „felettébb bekapott“ a kártyázás, miből folynak a lopások, éjszakai tekergések, kölcsönkérések. Nemcsak kávéházakban, fogadóknak gyakorolják, hanem benn az iskolában is szakadatlanul foly, sőt a gyermekek is példát tanulva klassziszokban, sőt „némely házakban a deákokkal együtt nyilván is folytatják“. Este későre jönnek be, mert az ökonómusok infideliter jegyeznek és színlelt okokat hoznak fel, pl. vacsorán létel. Az éjjeli künnhálás „kezdetten kimenni gyakorlatból“, de lábra kapott az éjszakai kijárás. Sokan kulcsot csináltatnak az első, vagy hátsó kapuhoz s nemcsak ők járnak ki, hanem a kapuk egész éjszakákon át nyitva állanak. Vagy átmásznak a „kerteken“ s lajtorjával jönnek be. A jurátusok a rendszeres lustrálást vagy nem teljesítik, vagy a távollevőt nem jelentik fel. De a lustrálást is kijátszák. Az ajtót bezárják s a lustránst nem bocsátják be. A diák vagy karikás-ágyban, vagy egy másikkal háló gyermeket fektet ágyába, vagy fával megrakja ágyát s a lustráns nem nézve meg figyelmesen, azt hiszi, hogy nincs távollevő, mert az ágy nem üres. Vagy égő gyertyát hagy asztalán s ha kérdőrevonják, tanukat kerit, akikkel bizonyítja, hogy az auditóriumban, vagy más házban volt. Az is meg-esik, hogy valaki észreveszi a lustrálást s tudva, hogy barátja nincs otthon, kiszökik a kerten, hírül adja s később jelentkezik a szeniornál, hogy otthon volt. Szokás az is, hogy a városból hamis bizonyítványt hoznak, hogy itt, vagy ott voltak és ezt elfogadják. Ide tartoznak a bállokba, theátrumba, fogadóknak való járás, rossz személyekhez való kikapás, sőt ilyeneknek némelykor, kivált szüneteken, behozása. A bált eddig nagyon tiltották, minek az volt a következménye, hogy nem mertek tisztességes bálba menni, nehogy találkozzanak professzorokkal, hanem „alacsony helyeken, aljas emberek társaságába, hol az erkölcstelenség a legszebb virtus“. Minthogy minden tilalom hiábavaló s „talán az idő szelleme más nevelést kíván, mintsem azt a társaságbéli szoros eltiltatást s minthogy szükség is, hogy ifjaink előre bármi kevésbé kezdjenek kivetkezni abból a bátortalanság s emberektől való elvonulásból“, bizonyos feltételek mellett, pl. háromszor egy évben igazgatói engedéllyel megengedhetőnek tartja. A theatrum „mívelődési iskola“ ugyan, de költséges és alkalom az elromlásra és kimaradásra. De „merőben eltiltani szerfeletti szigorúság volna“. Azért a rektor engedélyezheti „akinek s ahányszor jónak látja“.

3 A konciót és orációt nem eléggé gyakorolják, nincsenek vele készen a maga idejében, adónak tekintik, nem töreksenek maguk készíteni a munkát, hanem akármelyet megtanulnak s ezzel letették a robotot. A mulasztóra keményebb büntetést ajánl 1 garasnál, mint volt eddig. Az oráció pedig „a deák nyelvben való gyakorlatnak egy ága lévén“, adassék át a tanulmányi bizottságnak, hogy az ösztön és aemulatio valami csekélyebb jutalom által felébresztessenek. A precesnél a könyörgő csaknem egyedül van sokszor, mert kevés a büntetés és semmi ügyelet nincs rá. Az ökonómusok nem is jegyeznek, „a könyörgésből csaknem skandalum vált“, gyertyát nem visznek, éneklő nincs. „Minden egyformaság, ha gyakori, unalmassá és érdektelenné válik“ s ezért azt ajánlja, hogy ne tartassék naponként kettő, hanem ha „kevesebbre nem, legalább egyre engedjék le“. Ellenben keményíteni kell a büntetést s módját találni, hogy senki el ne követhesse. „Szerződ-jék meg az a méltóság és tisztelet, amit megkíván az isteni imádás, mert anélkül nem építő“. A professzorok közül rendre egy járjon fel a precesre. Hogy gyertyát rendre vigyenek, nehézkes dolog s azért az iskola költségéből kellene fedezni.

A templomot nem járják eléggé, pedig elég kemény a büntetés, de a hiányzót nem írják fel. A vasárnap délutáni prédikálás, hétköznapi könyörgés körül, pap jelen nem létében, sok „fogyatkozás van“. A templi frequentánsok nem járják pontosan a templomot. Az úrvacsoravételt elmulasztják. Az eddigi büntetés igen kemény volt, legyen szelidebb. „Talán nem volna célaránytalan a tömlöc. Egy keveset különös ellentétel: templom és tömlöc. De nem visszafordultabb, mint eddigi törvényeink szerint volt, hogy büntetésből templi frequentatio ítéltetett.“ A professzorok közül rendre hetenként egy a harangozás után felmenve a nagy auditóriumba, hol legyenek begyűlve az ifjak, olvastasson katalogust, kísérje őket a templomba. Nem tartja helyesnek, ami a liceumban gyakorlatban van, hogy a mulasztók jegyét a móresből leszállítsák, mert igen kemény, midőn a 2-a annyi, mint kicsapás. Csupa templom-mulasztásért kicsapással egyenlő büntetést kívánni, nem okos dolog. És nem is célarányos, mert így igen sokszor mulaszthat büntetlenül. Az úrvacsoravétel elmulasztására célszerű büntetés az elzárás. (?) A temetésekre való nem járáson úgy lehet segíteni, hogy a pap menjen fel az iskolába s velük együtt menjen.

4. A leckéket gyakran mulasztják el, úgy, hogy szünetek előtt 1—2 héttel elkéreznek s szünet után későn jönnek vissza. A szünetek is hosszúak és csaknem feleslegesek. Az iskolában színlelt mentségeket elfogadnak s a notatorok nem híven

jegyzik fel a mulasztókat. A tanárok és köztanítók is sok leckél mulasztanak el. Az eddigi 1 garas büntetés „csaknem nevetéses”. A konz. ama határozata, hogy aki hármát mulaszt, vizsgálatra ne engedjék, nem helyes, mert „a professzorok szá-
nako-
zása igen nagy próbára van téve”, a kemény büntetésért nem jelentik fel. „Kemény és nem helyes”, mert az apát bünteti — anélkül, hogy más útat próbálna — azzal, hogy egy egész esztendő újra kell költenie. Elejét kell venni azzal, hogy maguk a professzorok is szorgalmasan jegyezzék fel a mulasztókat, számítsák be az osztályozásnál, azon felül büntetés legyen tömlöc, mert tanulónál a leckemulasztás nagy hiba.

Vége az 1839. évi téli Főtanácsra a bizottság érdemleges előterjesztést tesz, mely szerint, mielőtt a törvények végleges szerkesztéséhez fogna, tisztába akar jöni az alapelvekkel s e célból bizonyos kérdésekre elvi döntést kér. A kérdések a következők:

1. A szekundánusok egyesíttessenek-e a deákokkal? Ha igen, egy törvény, egy praerogativa, egyenlő beneficiumok és büntetések legyenek-e vagy külön törvényeik? A bizottság véleménye az, mit a Főtanács is elfogad, hogy egyesíttessenek s a törvény előtt semmi megkülönböztetés ne legyen, ami azonban nem rekeszti ki, hogy egyik a másiktól öltözetre, bizonyos kötelelességekre és beneficiumokra nézve meg ne különböztetessék.

2. Büntetés testi, vagy pénzbeli, vagy mindkettő legyen? És mi legyen mindkettőnek a minimuma és maximuma? A bizottság véleménye szerint „a vessző alól kikeltéké” legyen mindkettő. Pénzbeli azért is, mert mindig érzékeny és hatásos. A testi ismétlés által hatását veszti s a szégyen- és becsület-érzést tompítja. A pénzbeli felső határa 2 pfrt, alsó 4 pkr. A testi büntetés legszelidebb neme a fórum előtti megfeddés, legkeményebb a kicsapás. Középen vannak: ökonómiaviselés, degradatio, levetköztetés (az egyenruhából), karcer.

3. Hányféle adminisztráció legyen? Külön hivatal vigye a iuridica és külön a politica adminisztrációt? A bizottság nem lát okot a kétrendbeli adminisztrációra. A régi megmaradhat azon módosításokkal, melyeket a secundana és togata társaság egyesülése kíván.

4. A törvény végrehajtói kik legyenek? Az esküdtszék felett melyek legyenek a felsőbb fórumok? Az egyesülés „elegyes formát”, arányos számban a Képviselő Tanácstól kinevezendőt kíván. Szeniort, exaktort, jegyzőt az ifjúság választ jelöltekül, kik közül a Képviselő Tanács nevez ki. Esküdtszék (publicum) hetenként kétszer — vasárnap és csütörtökön — tartatik. Az esküdtszék végzéseit az igazgató lektázza, de *nem*

változtathatja, csak újra tárgyalathatja. Azután az igazgatóság elé viszi, amely, kivéve a legsúlyosabb büntetéseket, végleg dönt. Emezek a konzisztórium helybenhagyása nélkül végre nem hajthatók. Ha egy ügy a konzisztórium elé kerül, ennek végső ítéletét azonnal meg kell hoznia, minthogy a halogatás „a fenytéket” csökkenti. A Főtanácsnak ilyen esetekben is van kegyelmező joga. Itt a Főtanács azt a változtatást teszi, hogy a Főtanácshoz csak birtokon kívül lehet folyamodni. A hivatalnokokat nem a konzisztórium, hanem az igazgatóság nevezi ki és szeniort és exaktort csak diákokból lehet választani, jegyző azonban szekundánus is lehet.

5. Az esküdtszék tárgyalása a legegyszerűbben, szóval és minden formalitások nélkül essék meg időnyereség és a felsőbb rendelkezések iránti tekintetből. (T. i. a kir. főigazgatótanács kifogásolta az iskolai esküdtszék tárgyalásának sok formalitását.)

6. Legyen-e formaruha? Megállapíttassék-e minősége? A deákságból kibúcsuzni szabad-e? Az elbúcsuzott, vagy kiöltöztetett visszaállhat-e? „Iskolánk állása s környületei” egy formaruha viselését kívánják, melyet a belső hivatalra készülők viseljenek. Minőségének a meghatározása nem a törvénybe való. A visszaöltöztetést a Főtanács különös kegyelemből megengedheti. A Főtanács e kegyelem gyakorlását a Tanácsra bizza.

7. Az ifjúság, mint testület, kérelmet nem terjeszthet elé, amelyet csak azokénak kell tekinteni, akik nevüket aláírták s csak az esküdtszék, igazgatóság és Képviselő Tanács útján.

8. A Sukianum beneficiumból a classis preceptorok fizetésére nem fordítható. Erre ezután minden tanuló bizonyos összeget fizet.

9. A jutalmak kérdése nem tartozik a tárgyhoz, de mint „hathatós eszköz és ösztön”, a figyelmet ki nem kerüli. A kolégiumi collectákat nem szabad a státus más költségei közé vegyíteni, hanem csak jutalmazásra fordíthatók. A jutalmakat a felsőbb osztályokban az osztály ítéli oda „titkos szózatolással”, az igazgatóság „a maga nézetét az ifjúságéval egyeztetve” kiosz'ja, az alsóbb osztályokban az igazgató. A gradatio minden év végén a vizsgák után újra rendeztessék s e célból a tanárok készítsenek praeliminativa classificatiot „inspector curator atyánkfiai által az examenek alkalmával használandót”.

10. A tisztviselők kötelességei szabatosan írassanak körül s fizetésük emeltessék.

11. Taxák minők legyenek s mire fordíttassanak? A loci, incorporationis és deliberata taxák állapíttassanak meg újra s részben emeltessenek. A filozófiaí tanulmányokba átmenő s így vessző alól kikerülő ifjú „vesszőváltság” címen 40 krt fizet.

12. A pénzbüntetések egyedül csak a kollégium szükségleteire fordíttassanak s ami ezen felül megmarad, jutalmakra.

Ezenfelül még egy néhány javaslatot terjesztett elé a bizottság. Ilyenek: A dohányzás illő szabályok mellett engedjék meg. Bálba és színházba korlátolt számban az igazgató engedhessen el, de bálba csak 12 óráig, színházba csak formaruhában és parterre. Templomba vasárnap és csütörtök reggel „összvesen” menjen az ifjúság. Preces minden nap reggel egyszer tartassék, kivéve vasárnapot és csütörtököt. Concio szünnapokon ne legyen. A templomban a leülés engedjék meg.

A bizottság megkapván a Főtanácstól feltett kérdéseire az elvi döntést, munkáját 7 évi vajudás után elkészítette s ugyanazon évi zsinatra beható jelentés kíséretében beterjesztette. A Főtanács tudatában van annak, hogy milyen fontos kérdés tárgyalására gyűlt össze. Erre mutat már Daniel Elek elnöklő főgondnok megnyitó beszéde, mely az összegyűlt tanácsosok figyelmét már előre felhívta a tárgy kiváló jelentőségére. Rámutat a törvényhozó kényes helyzetére, kinek tekintenie kell a multa, hogy az emberek természetéből és eszméjéből kiirtsák a megszokott rosszat, a jelenre, hogy az eláradott rosszak megzaboláztassanak és a jövőre, hogy a törvények hatása állandó legyen. Mert ha a törvények minduntalan változnának, a népben bizalmatlanság ébredne. Mennyivel kényesebb az iskolai törvényhozók helyzete, ahol a gyenge ifjakat a törvényekhez kell nevelni és velük átláttatni, hogy a szabadság gyakorlása korántsem zabolázhatatlan indulatok kitörésében áll s ők maguk csak így élhetnek békés társasági életet, mindenki szabad akaratja szerint, munkálva az egész boldogításán és előmenetelén. Ugyane tárgy fontosságára mutat rá Kozma Gergely generális nótárius is, ki a vetés idejét aktuálisan használta jellemzésére annak a munkának, melyet a Főtanács a törvény megalkotásával a jövő érdekében végez.

A bizottság kiemeli jelentésében, hogy munkáját az 1839. évi téli Főtanács által elfogadott alapelvek szerint készítette el, a hozzáutalt külön kérések tárgyait, ahol lehetett s az összefüggés úgy kívánta, a törvény keretébe implicite befoglalta, másokat meg a Főtanács döntésére bíz. Így pl. külön hozta a Főtanács szótöbbséggel azt a határozatát, mellyel „az oskolábani pipázást bizonyos megszorító szabályok mellett” megengedte. Külön határozzák el azt is, hogy a hivatalnokok részére *szolgálati utasítást* kell készíteni. Belátja a Főtanács, hogy formások szabályozása nem a törvénybe való s a megoldást a jövő Főtanácsra tolja ki. A javaslat letárgyalása három egész napot vett igénybe. Ez is mutatja, hogy a Főtanács tudatában volt a törvényalkotás fontosságának. A törvény e tételből indult

ki: Nevelő intézetünk egy erkölcsi egész, melynek tagjai vagy tévő részei a nevelés alatt levő ifjak. Célja: a *vallásos, erkölcsös és tudományos nevelés*. Az egésznek igazgatása: *rendező és végrehajtó* (administratio politica), *háztartó* (a. oeconomica) és *törvénykiszolgáltató* (a. juridica). Az egésznek virágzása annak törvények által biztosított jó belső elrendezésétől függ. A törvény e szerint három részben a nevelő intézet tagjairól általában („közönségesen“) a nevelésről és az igazgatásról tárgyal.

Részletesen ismertetem ezt a törvényt, mert nyomtatásban nem jelent meg és mert kollégiumunk történelmében ez az első, céltudatosan kitűzött elvek szerint egységesen átgondolt rendszerbe öntött törvénykönyv. Az eddigi végzések és határozatok a véletlenül előforduló egyes esetekre hozott normák és utasítások. A törvény 149 §-t foglal magában.

Az I. rész 14 cikket tartalmaz, 2 cím alatt. Bevezetésként a kollégium tagjait így osztályozza: felosztályuak és alosztályuak. Alosztályuak azok, kik az alsóbb tudományokat „külön“ (= magán) és köztanítók alatt tanulják és ezek fenyítéke alatt állanak. A felosztályuak: deákok vagy egyenruhások és publicusok, vagy egyenruhátlanok. Utóbbiak iskolai kötelességeket nem végeznek, jótéteményekben nem részesülnek, lakhatnak künn a városon is, de a kollégium törvényei alatt állanak. Egy utolsó osztálya az ifjuságnak azok, akiket a törvény büntetésből a felsőbb osztályból leszállított és pálca alá vetett. Ezek a *semlegesek* (neutralisták.). A bölcselkedési osztályba felvett minden tag, mert a pálca, a testi büntetés alól kikölt, tisztesség díj c. 40 krt fizet.

I. cím: *A diákok törvényei és kiváltságai*. Itt olvassuk, hogy a belépők a vallás elveiből vizsgálatot tesznek, a törvény megtartására magukat kötelezik. Főnök, díjszedő (exactor) és könyvtárosok kirekesztőleg közülök választandó, pátrónusokhoz, legációba járnak, külön (= magán) és köztanítók közülök tétetnek, a templomban ők könyörögnek és prédikálnak, csak saját törvénytörvényeikre idézhetők, az eklézsiái, temetési szolgálatokat, nyári diákságot ők gyakorolják, mit semmi szín alatt másnak átadni nem szabad. Egyenruhájuk részletesen leírva.

II. cím: *A publicusok törvényei és kiváltságai*. A vallás elveiből megpróbáltatván a törvények megtartására felesküsznek. Hetenként rendre *magyarul és deákul* szónokolni kötelesek. A folyósói éji vigyázatot kivéve egyéb közterhet nem viselnek. Dogmatikát és egyháztörténelmet tanulnak. Törvénytörvényeik a diákoké, esküdtek közé *arányosan* választatnak.

II. rész. A nevelésről. Ez *vallásos, erkölcsös és tudományos*. A 15—41. §-ok a vallásos nevelést részletesen tárgyalják.

Templombamenés vasárnap d. e. és d. u. és csütörtökön, preces e napok kivételével reggel 5 órakor. Oratornak, concionatornak és könyörgőnek rendeltetvén kötelesek végezni. Oráció egyik csütörtökön magyarul, másikon latinul tartandó. Orációkon, konciókon a rektor, főnök és exaktor jelen lenni kötelesek, birálataikat személyeskedés nélkül megteszik, a latin beszédekre latinul. Pátrónusokhoz, ünnepekre maga helyett más nem küldhet. A beszédek és könyörgést a rektor előzetesen megvizsgálja. Ha valaki vallásunkat sértő, „vagy felsőbb igazgatás ellen szegülő“ beszédet mondana, a deáki öltözetből ünnepélyesen kivetköztetik s csak mint semleges maradhat benn a kollégiumban, vagy súlyosabb esetben tüstént kicsapatik. Ha megjavul, új tisztesség-díj mellett hasonló ünnepélyességgel deáknak visszaöltöztetik. A poetáktól kezdve mindenki köteles úrvacsorát venni 12 kr büntetés mellett. Négyféle temetés van: *eclézsiái* (az egész ifjúság, az alosztályúak is, kivonul), *közönseges* (generale, midőn az egész diákság, *részletes* (particulare), midőn csak bizonyos számú deákok és *könyörületbeli* (misericordiale), midőn a noviciusok vonulnak ki. Ezekre a törvény és temetés neme szerint köteles kivonulni, a „halotti sereget“ a temetőig vezetni 12 kr büntetés mellett. A deák és publicus köteles a templomba énekeskönyvet, vagy imádságos könyvet, vagy új testamentumot vinni, temetésre halottas könyvet.

Az *erkölcsös nevelést* a 42—66. §-ok szabályozzák. A királyi Felséget tisztelni, előjáróknak, tanítóknak engedelmeskedni kell. Ha valaki másra halálos ütést mér, ünnepélyesen kicsapatik, de előbb semlegesnek leszállíttatik. Részegítő italt a kollégiumba bevinni nem szabad. Kártya, kocka, szerencsejátékok, korhelykedés szigorúan tilosak, fegyvert, pisztolyt, kardot, spádát, tört tartani szintén. Aki lop, ünnepélyesen levetköztetik, semlegesnek aláztatik, másodszor ünnepélyesen kicsapatik. Korcsmák, bordélyházak látogatásáért 2 frt, másodszor kenyeren és vizen 24 órai arestom, kiöltöztetés, harmadszor kicsapás. Éjjel a közcsendet háborító, ablakokat beverő verekedők a kollégium tömlöcébe záratnak, a mixta commissio vizsgálata után kicsapatnak vagy lealáztatnak, vagy vason a város tömlöcébe kísértetnek. Tisztességes bálokba és theátrumba a rektor engedélyével szabad menni, de nem maskarában, a színházba nem egyenruha nélkül s nem a gallériára. Ha valaki a kollégiumon kívül civil köntösben jár, akár övé, akár másé, elkonszálják, vagy 4 frt a büntetése. Titkos összejövések, „lázzasztások“, complotok indítója kicsapatik, a részeselek semlegessé aláztatnak. Pipázni előjárók előtt, gyengélkedő gyermekek jelenlétében, magántanítás idején, az utcán, a pipát az ablakon kidugva nem szabad és sehol, ahol valakinek ártal-

mára, vagy alkalmatlanságára van. A pipázók saját költségükön pléhszelelőt csináltatnak az ablakokra. Muzsika gyakorlása szünórákon mások zavarása nélkül meg van engedve.

A tudományos nevelés kérdéseit a 67—78. §-ok tárgyalják. A leckéket pontosan látogatni kell. A felosztályu első mulasztásért 4 krt, másodszor 8-at, harmadszor 12-t fizet, negyedszer semlegesnek szállíttatik. Az alosztályu először feddést kap, másodszor 3 mal alább ültettetik, harmadszor korbácsot kap. Az órákon rendesen felöltözve kell megjelenni. Ha a tanár tekintélyének ellenszegül, kicsúfolja, 2 frt, másodszor semlegesnek aláztatik, harmadszor „elutasíttatik”. Az alosztályu utolsónak aláztatik, másodszor kizáratik abból az osztályból s csak cenzurával vétetik vissza, harmadszor kiutasíttatik. Ha valaki osztályzatával és helyével nincs megelégedve, új vizsgálatot kérhet. A felosztályokban az ökonomus, az alosztályokban a notator minden óra előtt katalogust olvasnak. A professzorok és köztanítók a mulasztók neveit az esküdtszéknek jelentik, az kiszabja a büntetést s beírja a büntetések jegyzőkönyvébe. Ha alosztályu mulaszt „külön” (= magán) tanítóját idézik meg, vonják kérdőre és intik meg, másodszor „ünnepélyesebben” intik meg, harmadszor elveszik tőle. A köztanítók minden hó elején a rektornak az esküdtszék előtt írásban jelentést tesznek tanítványaik előmeneteléről. Aki *tertiát* kap, azt a tudományt ismétli, aki minden tudományból *tertiát* kap, semlegesnek aláztatik s elutasíttatik. Az alsóbb osztályúak az oskolában, szobákban, auditoriumokban, udvaron deákul beszéljenek. A plága helyreállíttatik, lesz *classisbeli* és *szobabeli*. A magyarul beszélők *beneficiumot*, *premiumot* ne kapjanak, *theatumba*, *bálba* ne bocsáttassanak.

A kollégium adminisztrációja, vagy igazgatása háromféle: *politikai*, *ökonómiai* és *juridikai*. A politikaival a 79—113. §-ok foglalkoznak. Az előljáróság két rendbéli: *felső*, vagy *külső* és *alsó*, vagy *belső*. A *felső* a fő- és a képviselő tanács és a kollégiumi főigazgatóság. Utóbbinak tagjai: a 3 felügyelő gondnok, a 4 tanár és a pedagogarcha. Utóbbi mindig a rektorságot viselt tanár. A *belső*, vagy *alsó* előljáróság: a főnök, a díjszedő (*exactor*), jegyző, könyvtárnok, esküdtek, köz- és külön tanítók, énekes kar elnöke (*harmoniae praeses*), minden szoba gazdája (*hospes*), közérő vezető (*bracchii ductor*), az irnokok elnöke (*scribarum praeses*) irnokaival és a változó hivataloskodók a rendszolga (*oeconomus*), prédikáló és szónokló könyörgő, rendes templomjárók, „futnok” (*cursor*).

Főnököt, díjszedőt, jegyzőt az ifjúság választ s az igazgatóság erősíti meg. Könyvtárnokot az igazgatóság teszen, esküdteket, 24-et, a deákok és *publicusok* közül arányosan szintén

az ifjúság választ. Két testvér nem ülhet a birói székben. Köztanítókat a rektor és pedagogarcha ajánlatára, közérővezetőt és 12 tagu közérőt az igazgatóság nevez ki. „Külön” tanítókat a rektor a pedagogarchával egyetértőleg. Énekkar elnököt, harmonistákat vizsgálat után a volt harmoniae praeses ajánlatára szintén. Szobagazda mindig a legidősebb diák. Instructiója az ágya felé kifüggesztendő, hogy mindenki olvashassa. Irnokok elnökét 12 irnokkal „a rektor és főnök neveznek ki”. Prédikálót, szónoklót, könyörgőt, hetenként 4 templomjárót rendre a főnök rendel ki. Ha esküdt hibát lát s nem jelenti, kétszeres a büntetése, másodszor letéte ik. Az énekkar elnöke és harmonisták kötelességmulasztás esetén a beneficiumukat örökre elvesztik. A közalkalmi harmoniára meg nem jelenő büntetése 24 kr.

A szobák 3 osztályba soroztatnak: I. o. a Magyar utcára nyíló ablakúak, II. o. a templom felőli szoros utcára nyíló ablakúak s az udvar felőli két felsőbbek, III. o. a többiek. Agyhely díj az I. o. szobákban publikusoknak 4 frt, diákoknak 2 frt, a II. o.-ban 2 frt 24 kr és 1 frt 12 kr, a III. o.-ban 1 frt 36 kr és 48 kr. Oskolai szükség 48 kr. Minden kollégiumi jövedelem felhajtója a főnök, ki azt a perceptornak szolgáltatja be. Fizetése 120 frt, a divízióbeli 15-öd rész megszűnik. A retorok és poéták theologiáját tanítja. Az oratoria és poesis tanítójának fizetése 50—50 frt és a kolozsvári eklézsiától 32 frt. A syntaxis, etymologia, conjugisták és comparisták, a nagy és kis declinisták és olvasók 4 köztanítójának fizetése 50—50 frt félévi utólagos részletekben. A harmoniae praeses, aki az alosztályokat a retorokig heti 2 órán éneklésre tanítja, a bőjti pénz fele részét kapja, a más félrész harmadát a díjszedő, $\frac{2}{3}$ -a a pénztárba megy. A díjszedő kötelessége a lámpások világosítására és templomba járásra felügyelet. Fizetése pótlásául az abrubányai pünkösti pátrónushoz menetel továbbra is meghagyatik. A bőjti pénz felszedése így módosul: a díjszedő és karének elnök minden kolozsvári afiát személyesen találják meg s másra a kéregetést ne bízzák. A „másodrendű kéregetők” kinevezése ezennel megszüntetik. A könyvtárnok fizetése 25 frt. A köztanítók fizetésének emelkedése érdekében az alosztályuak évenként 1 pfrtot fizetnek be. A köztanító ennél többet egy tanítványától sem kívánhat.

A kapukat télen 8-kor, Szentgyörgy-naptól 9-kor, nyári szünetben 10-kor zárják. A kulcs éjjel a főnöknél áll, híre nélkül nem lehet kinyitni a kaput. Zárás után a gazda egy esküdttel a szobákat eljárja, az otthon nem levőket felírják, a főnöknek átadják. Éjjel egy diák, mint kapuőr (vigil) őrködik a kapu melletti egyik szobában. 9 óra után minden bebocsá-

tásért 1 krt kap. A folyosók tisztaságára a poétáig a rhetorokig a folyósókra örök rendelendők.

Az iskolai év kezdete „régi szokás szerint“ szeptember 1. Az év a törvények felolvasásával kezdődik. A tanulás első periodusa október 17-éig. Október 17--31-éig szüreti szünet. Második periodus nov. 1-től dec. 19-ig, innen jan. 1-ig karácsonyi szünet. A harmadik a közvizsgálatokig. Ezután 5 napi szünet. Negyedik húsvét előtti vasárnapig, ötödik pünköst előtti vasárnapig, a hatodik jun. utolsó napjáig. Nyári szünet julius 1-től augusztus utolsó napjáig. Az elsőéves diákok a „futnokságot“ rendre viselni kötelesek, esküdtszék alkalmával örök csak közülök rendeltetnek s közzerő is. A másodévesek kötelesek rendre gyűléseket összehívni. Incendiumot, ad arma-t kiáltó, az ifjúságot felzaklató, ha nappal cselekszi, 6 órai, ha éjjel, 24 órai tömlöcöt kap. Bezárt kapunak erőszakkal betöréseért a büntetés 2 napi tömlöc kenyéren és vízen.

Az iskolai absolutoriumot aláírják a püspök, felügyelőgondnok, rektor s a professzorok mind. Eklézsiákba rendelt ifjak kötelesek az absolutoriumot, vagy testimoniumot kivenni.

Az ökonómiai adminisztráció (114—121. §-ok) szabályai: A kapukon, folyosókon, falakon, padlózatán kártevők a kárt megfizetik s büntetést is kapnak. Nagy tüzeket tenni nem szabad, nehogy kéménygyulladás legyen. Tíz óráig a szobákat a gazdák „közgyertyával“ világítani kötelesek. A padlózatra mosdani nem szabad, hanem mosdóedényt kell tartani, amit a folyósóról, vagy ablakon kiönteni szigorúan tilos. Minden szoba köteles egy szolgát tartani. Tűzifát 24 órára szükséges mennyiségen felül a szobákban tartani, valamint a pádi-mentumon, vagy küszöbön vágni, hasogatni nem szabad. Mindenik szoba a maga fáját külön csomóba rakatja. Aki fát lop, azonnal börtönbe záratik, másodszor 24 óráig, harmadszor kicsapatik.

A juridika adminisztráció (122—149. §.) az esküdtszék összeállítását, tárgyalási rendjét írja elé. Tagjai: a főnök, díj-szedő, jegyző, 12 esküdt. Törvényes ítélethozatalra 7 bíró jelenléte szükséges. Hivatalok elleni vétségekért a felügyelőgondnoki fórum illetékes. Esküdtszék hetenként kétszer, csütörtök és vasárnap reggel templom után tartatik. Ülése alatt az egész ifjúság a kollégiumban tartózkodni köteles, hogy tanuul bárki megjelenhessék. A megidézést a rendszolga, vagy valamely esküdt teheti. A meg nem jelenő büntetése 4 kr., másodszor 12 órai arestom kenyéren és vízen, harmadszor semlegesnek aláztatik s kiutasítottatik. Az alosztályúak magántanítójukkal kötelesek megjelenni. A hamistanu büntetése 24 órai arestom és erkölcsi kötelezvényadás, másodszor semle-

gesnek alázás, harmadszor kicsapás. A klasszistáé először 6 korbács, másodszor 12, harmadszor utolsónak leszállítás, negyedszer kicsapás. A hamistanuzásra rábíró büntetése először semlegesnek alázás, másodszor elutasítás. Az ítéletet csak a rektor lektázása után lehet kimondani. Aki felebbez, 24 óra alatt meg kell tennie, különben végrehajtják az ítéletet. Az ítélet kiváltásának díja 10 kr. A 30 kr-on felüli ítéletek, tömlöc, lealázás, erkölcsi kötelezvény, elútasítás, kicsapás „birodalmon belől” felebbezhetők, a többiek csak „birodalmon kívül”. Az ítéletet a rektor lektázza, de *nem változtathatja*. Ha nem tartja helyesnek, a maga elnöksége alatt újból tárgyalhatja. A felebbviteli fórum „az igazgatói szék” (insp. kuratori fórum), melynek elnöke egyik felügyelő-gondnok. Birák a tanárok, jegyző a rektor. Ez véglegesen ítél, kivéve a lealázás és kicsapás esetét, melyek „birodalmon belől” a konzisztórium elé felebbezhetők. Ha egy felügyelő-gondnok sincs Kolozsvárt, egy konzisztor tagot nevez ki a püspökkel egyetértve maga helyett. Az esküdtszék jegyzője vezeti a *büntetések jegyzőkönyvét*, melyben minden felsztályúnak egy lapja van, hová minden hibája s büntetése felíratik. Ez a lap az osztályozás alkalmával „szoros tekintelbe vétetik”. Akik egy év végén „tisztát tudnak neveik után mutatni”, a tanulásk által nyert praemiumon kívül nevezetes praemiumot kapnak. Az alosztályúak részére is minden köztanító vezet egy ilyen jegyzőkönyvet. A tanulóifjúság *testületnek el nem ismertetik* s kérelmet csak a kérelmezők írhatnak alá.

Ezeket a törvényeket a Főtanács 1839 aug. 29-én tartott ülésében 27. sz. a. elfogadta, a jegyzőkönyvbe szószerint beíratta s elrendelte, hogy a közelebbi isk. évben léptessenek életbe s minden isk. év elején olvastassanak fel. Az 1840. évi bölöni zsinat azonban „némi hiányokat” észlelvén bennök, azok „kijavítása és kiegészítése végett” az igazgatóságtól javaslatot kér. A javaslat beérkezvén, a módosítások és kiegészítések az illető helyekre beiktattattak s az 1841. évi korondi zsinat némi jelentéktelen módosításokkal elfogadta abban a formában és tartalommal, amint az egyházi levéltárban a kollégiumot illető levelek között található Dániel Elek főkurátor, Székely Miklós püspök és Aranyosrákosi Székely Sándor generális notárius aláírásával. A mai olvasónak méltán feltűnhetik, hogy miért készült ez a törvény olyan hosszú ideig. Az 1832-ben kiküldött bizottságnak majdnem 10 évre volt szüksége, hogy ezt a törvényt elkészítse. A hosszú vajudásnak és késedelmezésnek Kőváry¹ szerint az volt az oka, hogy a bizottság elnöke aulikus,

¹ Szellemünk képviselői a millenium századában. Keresztény Magve'ő, 1899. 81–82. l.

tagjai a korszellem emberei. Nem volt meg köztük az elvi kérdésekben a szükséges összhang. Ez az összhang hiányzott az E. K. Tanács és Főtanács között is, ami aztán az 1837. évi Főtanácsnak azt a határozatát idézi elő, hogy az iskolai fegyelemről való végzéseit az E. K. Tanácsnak érvényben hagyja ugyan, de figyelmezteti, hogy „máskor hasonló törvényhozásba magát ne elegyítse”, mert ezt a jogot, mint eddig, úgy ezután is magának tartja fenn. Ez valójában azt jelenti, Kőváry szerint, hogy az E. K. Tanács ne álljon ilyen kérdésekben az ifjúság mellé.

És most következett az 1839/40. iskolai év elején a törvények kihirdetése. A Fasc. feljegyzése szerint (XI. 366.) ez minden zavar és incidens nélkül folyt le. Brassai igazgató a felügyelő-gondnok és a tanárok jelenlétében szept. 2-án felolvassa a „biztosság” által kidolgozott s a Főtanács által helybenhagyott törvényeket s előadja, hogy „az alsóbb leckéknek nagyobb rendszerrel és pontossággal leendő taníttatása tekintetéből” Kriza pedagogarchának állíttatott. Iszlay gondnok beiktatta s Kriza „a célirányosságért közkedvességet nyert beszéddel” válaszolt.

Kőváry azonban, mint diák részese ez eseménynek, egészen másképp beszéli el a dolgot. Az ifjúság már a törvény elkészítése idején állandó izgalomban volt. Az ifjúságot izgatta az aulikus szellem felülkerekedése s különböző tüntetésekre ragadta. 1837 júniusában már harmadízben dobnak be a kollégium udvaráról egy ablakot. Ez az aulikus Saláknak szólt. A vizsgálat megindult, szigoruan folyt, de a tettetést kipuhatolni nem lehetett. Végül a közkedvelt új tanárt, Brassait bizzák meg a vizsgálattal, aki az ifjúságnak lelkére beszélt s nemsokára jelentette, hogy több ablakbeverés nem fog történni.

Ilyen körülmények között készült a törvény. S mikor 1839 szept. elején csengetésre az ifjúság összegyűl, hogy a törvényt kihirdessék és Iszlay és Székely Sándor rektor belépnek, „oly pokoli lábdobogtatás, padverés kezdődött, hogy a kihirdetésről szó sem lehetett”. Visszavonulnak s már megvoltak szokva, — mondja Kőváry — hogy mire kiérnek, a kapú zárva lesz és száraz ebédet esznek. De délután megjelent Brassai, szószerűkre lépett s előadta, hogy nyomozás nem lesz, de a törvényeknek fel kell olvastatni. Ha Brassai mondja, akkor hadd olvasódjék”.

Mi volt a lázongás oka? Az, hogy nem volt a törvényben a nemzeti nyelv és az egyenruha korszerűbbé tétele. Pedig Hegedüs Vásárhelyt, Péterfi Enyeden már a 20-as évektől magyarul adta elő a filozófiát, nálunk Székely Mózes latinul s Brassai, mikor 1837-ben belépett, a történelmet és földrajzot

deákul kezdte előadni. A ruhánál a diákság a korszerűséget, vagy talán helyesebben: divatot a pantalon viselés megengedésében látta. Lázongott a kisebb vétségek pénzbüntetése ellen is, különösen a 2 pkról 2 frtig való fokozásért, ami az 5 gombon alól való begombolódzásért s az öv elfelejtéseért is kijárt. Ez visszatérés volt arra az időre, midőn a diák minden héten kikapta divizóját abból a kollektából, mit az esperesek szolgáltatnak be a Főtanácson. Tehát volt miből levonni, most azonban a zsebből kellett fizetni.

Volt azonban haladás is a törvényben. Eltörölte a lefokozást, vagyis a neutrálistává lealázást, a neutrálistaságot, a dohányzás tilalma is megszűnt. Rektori engedéllyel megengedte a színházba és bálbajarást és hogy a deák leülhessen a templomban az éneklés alatt. A frekventáció egészségellenes pusztaságait is megszüntette.

A diákok lázongásának nyomaival még a hivatalos iratokban is találkozunk. A bölöni zsinat módosításait az ifjúság „terheltetésnek” érzi s szept. 20-án már az igazgatóság előtt van kérelme, melyben különböző kívánságait terjeszti elé. Ezek között, hogy határozzák meg, mikor kell deákul beszélniök, hogy ügyük mehessen a publikumról fennebb, akár engedi a publikum, akár nem és hogy az igazgatói fórum ne legyen a legfelsőbb fórum, hanem mehessenek az egyházi tanácshoz is. Azt is kéri, hogy ne legyenek kötelesek tüstént feketére változtatni magyarkáikat s különös alkalmakkor legyen szabad „polgári köntösbe” öltözniök. Az igazgatóság elutasítja a kérést, mint olyant, amely nem tartozik hatáskörébe s megbizsa az igazgatót, „hogy kérésüknek alapalansága felől meggyőzővén őket *illő engedelmességre* szorítsa”. Ime látjuk ebből is, hogy az ifjúság lázongott és engedetlenkedett s az indulatok lecsendesítésére az ifjúságnak olyan jóakarató atyai barátjára volt szükség, amilyen Brassai volt, aki egész szívvel és lélekkel a haladópartiak élén állott. Ebből a korból ered Brassainak az a bosszús kifakadása, hogy úgy érzi magát a konzisztóriumban, mintha a szabócéh gyűlésében volna.

5. fejezet.

Az 1845. évi törvények.

Az új törvény életbelépte után 5 évvel, 1845 aug. 26-án a homoródalmási zsinat már új törvényeket hoz. A jegyzőkönyvekben nem találtam meg előzményeit e törvényalkotásnak. Nem találtam meg az okát, hogy miért kellett a törvé-

nyeket olyan hamar újraserkeszteni. De a történelmi fejleményekből könnyű rájönni az okra. Az iskolai törvények kodifikálása után következő évben a Főtanács a tanulmányok rendjét egészen újra állapította meg, amely sok lényeges pontban tért el az eddigtől, amelyhez szabva voltak a törvények. Az új tanítási rendszer nyomán új szükségletek és követelmények állottak elő, melyek szükségképen magukkal hozták a nemrég alkotott törvények módosítását és több tekintetben kiegészítését. Ezeket a törvényeket a nemrég szervezett nevelésügyi bizottság készítette s a zsinat „közméltánnyal” fogadta. Kovácsi szerint e törvények megalkotásában Mikónak, mint a nevelésügyi bizottság egyik lelkes és munkás tagjának, mint jogász szakembernek kiváló része volt.¹ Ennek a törvénynek az előbbtől eltérő jellemző vonásai: az alsó tanfolyam elvégzése után egy általános vizsgálat előírása, a filozófiai tanfolyamon némi bifurcatio az egyenruhások és egyenruhátlanok tanulmányai között, a publikus preceptorok részére szakképzés és próbatanítás előírása, a magántanítók teendőinek szabályozása, a fegyelmezés eddigi szigorának lényeges szelidítése, a vessző és korbács eltörlése, a plága megszüntetése.

Az új szabályzatnak főleg azokat az intézkedéseit ismeretjük az alábbiakban, melyek az új rendszer természetes következményei s az új korszellemnek adott engedmények. Mindjárt feltűnik az új rendszer hatása abban, hogy a szabályzat az alsó tanfolyam elvégzése után egy általános vizsgálatot ír elő s különösen a *latinból teendő vizsgát emeli ki*. Ez a régi rendszer védekezése az új szellem ellenében. Ez az első szabályzat, mely kifejezetten hangsúlyozza, hogy „e tanintézet egyszersmind egyházi hivatalosok képzésére is” szolgál. A régi szabályzat ezt nem mondotta ki ugyan, de az iskola egész szellemével, belső élete munkájával és rendjével ezt csinálta. S az új szabályzat is, mely már a teológiai tanulmányok fejlesztését intéző zsinat szellemét árulja el, a tényleges helyzetnek megfelelően helyesebben fejezné ki magát, ha azt mondaná, hogy az intézet egyházi hivatalosok képzése *mellett* az akkor értett gimnáziumi műveltséget is nyújtja. Megállapítja az egyenruhát, melynek viselése azonban bálban nem kötelező. Most már megengedi a pantallon viselését, de a szakáll viselést még tiltja.

Részletesen szabályozza a köz- és magántanítók teendőit (l. a megfelelő fejezetben). Az alosztályúakat a magán- és köztanítók fegyelmi hatásköre alá utalja, de a paedagogarcha felügyelete alatt. A 13 évet betöltöttek azonban erkölcsi vétségek

¹ Ker. Magvető, 1872. 283. l.

esetén e szabályzat alá esnek. A felső tagozaton a tanulmányokban némi bifurcatiot rendel. T. i. az egyenruhátlanok, akik nem papságra készülnek, a hittudományi tanulmányokból csak a hittant (dogmatica) s egyházi történetet hallgatják. Ez a bifurcatio később 1847-ben teljesen kialakul, mikor a Főtanács megalkotja a filozófiai 3 éven felül a két évi teológiai tanfolyamot. A dohányzást bizonyos korlátozásokkal megengedi: amely szobában dohányos van, annak a költségén az ablakra szelelőt kell készíteni.

A szabályzat lényegesen szelidíti a fegyelmi rendtartást és a büntetések nemeit, melyek a pénz, megfeddés, kenyér és víz mellett való elzárás és „kicsapás” szélsőségei között még most is sok változatot mutatnak, de a vesszőt, korbácsot már nem ismerik, az ökonómiát, degradatit, kivetkőztetést szintén nem. Bizonyos bűnesetek (kivül állóknál adósságcsinálás, kártétel, stb.) felett nem az esküdtszék, hanem egyenesen az igazgató ítél. A jutalmaknak a tanulók által való odaítéléséről nincs szó. S végül a törvény most már nem ismeri a latin nyelvnek a társalgás nyelvéül való szorgalmazását s a magyar nyelv tiltott használata miatt a tanulók tenyerében sűrűn csattanó plágát.

A törvény 53 §-t tartalmaz. Rendszere általában az 1839—41. évi törvények elvein épül. Beosztása is ugyanaz. Öt részből áll: az általános rendelkezéseket tartalmazó (1—25. §.) külön cím nélkül, a vallásos kötelelességek (26—34. §.), tanítás körüli szabályok (35—41. §.), igazgatás és végrehajtás körüli teendők (43—51. §.), a díjakról és más jövedelmekről (52. §.) és végül a büntetésekről (53. §.) Itt van megállapítva 20 pont alatt az erkölcsi kötelezvény formája. A következőkben csak az előbbi törvénytől való jelentősebb eltérésekre fogunk rámutatni.

Az első rész szabályokat tartalmaz a fel- és alosztályúakról, egyenruháról, templomba, koncióra, orációra járásról, magántanításról, iskolai év kezdetéről és végéről, szünetekről, vizsgálatokról, kapuzárásról, szobagazdákra, az internátus rendjéről, színházba-, bálbajjárásról, stb. Az alosztályúak a magán- és köztanítóknak a pedagogarcha felügyelete alatti fenyítéke alá tartoznak, azonban erkölcsi vétségek esetén a 13 évet betöltöttekre a jelen törvények szabályai alkalmazhatók. A szünetek közül a szüreti eltöröltetik. Egy ágyban kettőnek hálni, egy ágy alatt egynél több karikás ágynak lenni nem szabad. Zene-tanulás és gyakorlás tanulási szünórákon mások háborítása nélkül megengedtetik. Báiban az egyenruha nem kötelező.

A vallásos kötelelességek körüli szabályokban ma feltűnő s a régi szokástól is elüt az, hogy a templomi éneklés rendes

kezdeté előtt az alosztályok külön énekelnek. Ugyanezek válaszórákon egy „versének eléneklése után egynek fennszóval elől mondása mellett imádkoznak. A tanítás körüli szabályokban érvényesülnek a szakrendszer hozta új elvek. A köztanítók, ha állomásra jelentkeznek, kérelmükben jelezzék azt a szakot is, melynek tanítását elnyerni óhajtják. Az elnyerés felett megvizsgálás és próbatanítás kívántatik. A magántanító *napi-rendet szab* tanítványának, melyben óráról-óra feljegyzi a gyermek egész napi magán- és köztanulási foglalatosságát, a szünetek, játékok és étkezés idejét. Egyik példányát a pedagogarchához adja be, másikat ágya fölé függeszti. D. e. 11—12-ig, d. u. 6—7-ig tartja a „kamarai tanítást“, hogy ez időben a pedagogarcha a szobákat vizsgálván a tanításmódra felügyelhesen és szükséges utasításokat adhasson. A magántanító tanítványai leckeóráit látogatja, hogy az ottani tanításmóddal megismerkedjék, nevét a köztanító jegyzőkönyvébe mindannyiszor beírja, mely minden szorgalmi idő végén beadatik a pedagogarchához. Otthontanulók (= magánt.) díj mellett az igazgatóság engedelmével vizsgálatra bocsáthatók (38. §.) s pótvizsgálatot is lehet tenni, de csak külön díj mellett s az E. K. T. engedélyével. A hivatalnokok közül hiányzanak: a díjszedő, könyvtárnok, köz- és különtanítók, énekeskar elnöke, közérő-vezető, irnokok elnöke, prédikáló és szónokló könyörgő, rendes templomjárók, futnok. Ez a törvény tehát ezeket már nem tekinti hivatalnokoknak. Ellenben a külső „hivatalkodók“ között felsorolja a főgondnokokat is, kik közé veszi a püspököt. A pedagogarcha hatásköre csak az alosztályuak tanítására és tanulására s e körüli fegyelmezésre terjed ki. A főnök bebörtönzési joga megszüntetik. Esküdtet 11-et az ifjúság választása után az igazgatóság nevez ki. Az esküdtek közül a főnök kijelölése szerint egyik soros ügyel fel a rendre, a könyörgéseken, szónoklatokon a könyörgőkre, énekvezérekre, gyertyavívőkre, feljegyzi a precesen jelen nem levőket. A rendszolgaságot minden felosztályu, nem végzett, nem hivatalos és nem köztanító, egyenruhás sor szerint hetenként viseli. A „hivatalosokon“ kívül felügyelnek a rendre az éjjeli őrök is, kiknek teendőit a VI. o.-ig le minden nem hivatalos, nem köztanító viselni köteles. Nyári szünidőben az esküdtszék teendőit egyenesen az igazgató végzi. Harmadfoku büntetéseknél az E. K. T. jóváhagyása is szükséges. A nem iskola tagjainak való tartozás kérdéseiben az igazgató ítél. Ítéletvégrehajtás elleni szegülés, botrány, hivatali köteletség elleni vétségek, köz- és magántanítók hanyagsága, tettenkapáskori bebörtönzés, iskolai díjak ügyében az igazgatóság ítél. Az igazgatóság tagjai: a felügyelő gondnokok, professzorok és

helybeli pap. Elnök: a jelenlevő idősebb főgondnok, gondnok nem léte esetén az idősb professzor. A tagoknak joguk van különvéleményt felterjeszteni az E. K. T.-hoz.

A díjak ezek: beírás díja 1 frt, a filozófiai tanfolyamra felvettek 1 frt „tisztességdíjat“ fizetnek, egyenruhátlanból egyenruhássá váló 40 krt, közvizsgálat díja 1 frt, oskolaszükség künn- és bennlakóknak egyaránt 1 frt 25 kr, az alosztályuak „közoktatásért“ 1 frtot fizetnek. Ágyhelydíj I. o. szobákban 6 frt, II. o.-ban 5 frt, III. o.-ban 4 frt. Egyenruhások ennek felét fizetik, az ágyalatti ágy díja 50, 40, 20 kr.

Büntetés 3 fokozat van: 1. fokozat: megfeddés és bírság 2 kr.-tól 1 frt-ig. 2. fok. 1 frttől 2 frt-ig, elzárás 7 órától 48 óráig, iskolai hivatalokból és jövedelmekből kirekesztés. 3. fok. erkölcsi kötelezvényadás, egyenruhásságból kirekesztés, elutasítás, kicsapás. Elzárással kenyér és víz melletti bőjt rendelhető. Ezekon kívül bizonyos esetekre meghatározott büntetések vannak. Kötelességét nem teljesítő éjjeli őr még egy egész éjen át őrködni köteles. Erkölcsi vétségekért kétszer büntetett egyén egy évig legációba nem mehet. Mulasztási és rendszegési hibák ismétlődés esetén erkölcsi vétségeknak tekintetnek. Erkölcsi kötelezvényadás után bármely erkölcsi vétség kiutasítást, vagy kicsapást von maga után. A börtönbe pipát, tankönyveken kívül más olvasmányt, íróeszközt, hangszert bevinni tilos.

6. fejezet.

Az 1871. évi törvények.

Az 1869 évi Főtanácson a jegyzőkönyv megvizsgálására kiküldött bizottság megállapítja, hogy a főtanodai tanulók igen gyakran járnak korcsmákba, vendéglőkbe, kávéházakba és szorosabb fegyelemtartást ajánl. Erre a Főtanács megbizza az E. K. Tanácsot, hogy a „rég szerkesztett és némely részeiben elavult iskolai törvényeket“ újra szerkessze, megerősítse és életbeléptethesse, E megbizás alapján az E. K. Tanács 1869 dec. 23-án felszólította az igazgatóságot, hogyha szükségesnek látják az iskolai törvények újraserkesztését, tegyék meg javaslatukat. 1870 aug. 25-én Benczédi igazgató beadja az új törvényeket. „Tudás végett“ a Főtanács elé terjesztették, mely átvizsgálás és jelentéstétel végett Kozma László elnöklete alatt Marosi Gergely, Szentiványi Gyula, Kriza Gyula és Sárdi József tagokból álló bizottságnak adta ki. A jelentés alapján a Főtanács megbizta az E. K. Tanácsot az átvizsgálással, megerősítéssel és életbeléptetéssel. Az E. K. Tanács bizottsága 1871 jun. 18-án tesz jelentést, melyre a javaslat visszaadatik az igazgatóságnak,

vegye fontolóra még egyszer az esküdtszék intézményét s arra vonatkozó megállapodását hozza összhangba az újraserkesztett törvénnyel. Ez előzmények után 1871 jul. 2-án az E. K. Tanács a törvényt megállapította s kinyomtatását elhatározta. A törvény 1871 szept. 1-én lépett érvénybe. *Ez iskolánk első nyomtatott törvénykönyve*, eddig mindig csak írásban voltak meg a törvények. Címe: *Az unitáriusok kolozsvári főiskolájának rendszabályai*. A törvény a következő címek alatt szabályozza az iskola ügyeit: I. A felvételtől. II. A tanulók osztályozásáról. III. Az egyenruhásokról. IV. A nem-egyenruhásokról. V. A szorgalomszakról és szünidőről. VI. Az ideiglenesen kibocsátott tanulókról. VII. A bennlakásról. VIII. A házirendről. IX. A tanulók polgári és erkölcsi magaviseletéről. X. A vallásosságról. XI. A temetésen megjelenésről. XII. A tanulásról. XIII. A magántanításról. XIV. A köztanítókról. XV. A vizsgákról. XVI. A bizonyítványok kiadásáról. XVII. A közigazgatásról. XVIII. Az igazságszolgáltatásról. XIX. Az iskolai díjakról. XX. A tanulási díjakról. XXI. A vizsgálati díjakról. XXII. A bizonyítványok díja. XXIII. A díjak befizetésének helye. XXIV. A javadalmakról. XXV. A büntetésekről. Az eddigi törvényektől eltérő intézkedései: Ismer *rendkívüli tanulókat*, akik nem kívánnak tanulni minden tantárgyat azon osztályban, melynek tagjai lettek. Az egyenruhát minden részletező előírás nélkül így állapítja meg: sötétszínű magyar öltözet. A nem egyenruhások kötelesek orálni a vasárnap reggeli orációkon s ha unitáriusok, prédikációkon is és a tiszteletbeli temetéseken megjelenni. Az igazgatóság engedélyével átléphetnek az egyenruhások közé, de ha a gimnázium végeztével theologusok akarnak lenni, csak az E. K. T. engedélyével tehetik. A szüreti szünetet visszaállítja s a rendes szüneteken kívül az igazgatóság adhat még alkalmilag legfeljebb 1—1 napot országos vásárok, lóverseny, majális, húshagyó kedd d. u. és hamvazó szerdán d. e. A törvény tud magántanításra, vagy egyházi szolgálatra ideiglenesen kibocsátott tanulókról, kik tagjai a kollégiumnak s a vizsgálaton megjelenni, dolgozataikat beadni kötelesek. A kibocsátási engedély csak egy évre érvényes. Az internátusi díjat a törvény úgy osztja meg, hogy a bennlakó egész, a bejáró $\frac{1}{2}$ részt fizet. Előírja, hogy a szobaszolga naponként kétszer seper s reggel és este piacra megy. A mai olvasó nem tudja, hogy ez a piacra menés élelmiszerek beszerzése végett történik. Naponként kétszer, szükség esetén többször is ajtó- és ablaknyitással szellőztetni kell. Éjjeli őrök a IV. g. osztálytól felfelé a köztanítók, iskola- és szobagazdák és esküdtek kivételével minden folyósón kettő, éjfél felváltással.

Vallásosság cím alatt a régi rendszabályok intézkedései,

megtoldva azzal, hogy nyári szüneten a theológusok közül kijelölendő 4 ú. n. *nyári diák* teljesíti a templomi szolgálatot az eklézsia által megállapított díjért. Temetésen halotti énekeskönyvvel ellátva kell megjelenni. Minden tanuló egy osztályban egy egész évig tartozik lenni. Ez alól csak az E. K. T. tehet kivételt. Minden alosztályúnak „a biztosabb siker és előmenetel tekintetéből” magántanítójának is kell lenni. A javadalmasok egy szegény gyermek tanítását ingyen kötelesek vállalni. Egy szobában lakó gyermekek játékoráit a magántanítók közösen állapítják meg. A magántanítás ideje d. e. 11—1, d. u. 6—7 ó. A köztanítókat az E. K. T. nevezi ki, „amennyire lehetséges, egyházi állomásra készülő ifjakkól”. A vizsgálaton osztályzatok: *kitűnő, elsőrendű dicsérettel, elsőrendű másodrendű*. Az osztályozás kialakulásának történelméből megemlítem, hogy az 1863 aug. 24. Főtanácson a nevelésügyi bizottság azt javasolta, hogy a mult években szokásos három osztályozás (eminentia, prima dicséret, prima) mellé negyedik fokozatul vétessék fel a *gyöngye prima*. De a Főtanács „az iskolai törvényekben meglévő és mindeddig el sem is törölt második osztályt, *vulgo secundát*”, negyedik foknak az ajánlottnál célszerűbbnek találta, „mivelhogy a közelebb mult években gyakorlatba jött 3-féle fokozat tapasztalása szerint az ifjúság szorgalmára nézve káros erkölcsi befolyással van” s jónak látta, hogy amely tanuló több *secundát* kap, mint *primát*, ismételjen. Ezekon kívül van az *általános osztályzat*, melyet az egyes tárgyakból nyert jegyek „általános többsége” szerint állapítanak meg. Az egész ifjúság soroztatik úgy, hogy egy *kitűnő* 3, *elsőrendű dicsérettel* 2, *elsőrendű* 1-nek vétetik. A *másodrendű* nem vétetik számításba. Aki a tárgyak feléből *másodrendűt* kap, ismétel. Aki 2, vagy több tárgyból kap *másodrendűt*, 2 hó mulva javítóvizsgálatot tehet.

Most van szó először *érettségiről* (105—109.) A gimnáziumot végzetek „még egy általános ú. n. érettségi vizsgálatra állhatnak elő... Aki az utolsó évi akármely vizsgálat alkalmával valamiből *másodrendűt* nyer, érettségire nem bocsáttatik. Az érettségi írásbeliből és szóbeliből áll. Tárgyai: „fogalmazás anyanyelven”, fordítás német, latin és görög nyelvből magyarra szóval és írásban; magyarból német és latin nyelvre írásban; szám- és mértani feladatok megfejtése írásban és szóval; általános és hazai történelem s a természeti tudományok szóval”. Osztályozás jegyei, mint az osztályvizsgálatoknál.

Az igazságszolgáltatást az esküdtszék, az igazgatóság és E. K. T. gyakorolja. Az esküdtszék elnöke a főnök, tagjai 8 diák, határozathozatalra 4 tag jelenléte szükséges, üléseit csütörtök d. e. tartja.

Iskolai díjak a régiek. Új csak felosztályú nem unitáriusoktól fizetendő 4 frt és az, hogy nem unitáriusok az ágyhelydíj kétszeresét fizetik. Iskolai betegsegélyző és temetkezési egyletnek beíraskor 50 kr, azután évi 20 kr. Közönséges temetés díja 5 frt, részletesé 2 frt 50 kr, tiszteletbeli és könyörületes temetés díj nélküli. Harmonia díja 10 frt, mely év végén a harmonisták közt egyenlően kiosztandó. Nyári diákok temetési díja személyenként 35 kr.

Büntetések: I. fokozat megfeddés, bírság 10 krtól 1 frtig, avagy 5 órai elzárás; II. fokozat: 1—2 frt bírság, 5—24 órai elzárás, hivataltól, javadalomtól megfosztás, III. fokozat: erkölcsi kötelezvényadás, kiutasítás, kicsapás. Elzárással kenyér és víz melletti bőjtöt is rendelhet az esküdtszék. Az elzárt pipát nem vihet magával, látogatókat nem fogadhat.

A törvénynek az előbbtől eltérő legkidomborodóbb vonása az, hogy most önként statuálja és szabályozza az érettségi vizsgálatot, amely ellen az egyház az abszolutizmus alatt autonómiája védelmében tiltakozott. És szervezi az ellenőri állást, melyre szept. 14-én elsőnek kinevezik Kisgyörgy Sándor papjelöltet. Teendői: iskolai, templomi istentiszteletek, temetések alkalmával a rendre felügyelni, a gazda kíséretében kapuzárás után a szobákat megvizsgálni, a távollevőket felírni, a mulasztások jegyzékeit ellenjegyezni s az igazgató elé terjeszteni. Ezek a teendők régebben a szokásos esküdt kötelessége volt. Idők folyamán az ellenőrzésnek ez a módja elégtelennek bizonyult s azért szerveztetett az ellenőri állás. Most a főnök segítője és intézkedéseinek végrehajtója az ellenőr lett.

A törvény elfogadása alkalmával az E. K. Tanács intézkedést tett az igazgatói fizetés emelése iránt, minthogy az igazgatói teendők tetemesen szaporodtak. Én ennek a szaporodásnak nem láttam nyomát a törvényben. Az igazgató teendői: a tanulók felvétele, szobákba való beosztás, szobagazdák rendelése, hanyagságuk esetén megintése, színházba, bálókba engedélyadás, papnövendékek kirendelése sátoros ünnepek harmadnapján d. e., többi napján d. u. papi szolgálat végzésére, vasárnap reggel orációtartás, magántanítók rendelése, vizsgálatokról bizonyítványadás, kérelmek felterjesztése, fegyelmi ügyekben az előzetes nyomozás elrendelése, legációk kiosztása, a közigazgatási ügyek intézője, a törvények végrehajtója. Hol van itt a tetemes szaporodás? Nem a törvényben, hanem a valóságban. Az alkotmányos élet helyreálltával ugyanis a régi patriarkális, kevés írással járó igazgatást hovatovább egy szövevényesebb igazgatás váltotta fel, amely sokkal több írással járt.

Az 1880/81. évi törvények.

Az 1880. évi Főtanácsra jelenti az E. K. T., hogy az iskolai törvények nyomtatott példányai elfogytak, abban az első nyomás óta több változtatást tett s bővítéseket is s most is különböző módosításokat ajánl, mert nézete az, hogy a törvény csak olyan intézkedéseket foglaljon magába, melyeket végre is lehessen hajtani. Előadja, hogy a törvény keletkezése óta városunkban különböző intézetek alakultak, melyeknek tanulói künnlakók lévén függetlenebbek, aztán vagyonosabbak, többet költenek, ami hatással van ifjúságunkra. Ezért szükséges, „hogy a törvény fékező eleme inkább érvényesüljön“. A Főtanács a tervezet alapos tárgyalását kívánja s leküldi Tordára és Keresztúrra, hogy észrevételeiket a helyi viszonyokra való tekintettel tegyék meg. Addig is a javasolt módosításokat az 1880/81. iskolai évben ideiglenesen alkalmazza az igazgatóság. Az 1881. évi Főtanács ezt az ideiglenes intézkedést továbbra is fenntartja, minthogy az igazgatóság a módosításoknak további megfigyelését tartja szükségesnek. Az így létrejött és kinyomtatott törvények címe: *Az unitáriusok kolozsvári főiskolájának rendszabályai. Érvényes az 1880/81. tanévre.*

Az 1871. évi törvényekkel összehasonlítva, következő egyezéseket és eltéréseket találjuk: Mindkét törvény 25 szakaszban 179 §-t tartalmaz, A szakaszok címei egyeznek. Az előbbiben „másod, vagy ennek megfelelő“, itt „elégtelen osztályzatú“ bizonyítvánnyal jelentkezők nem vétetnek fel. Előbbi az egyenruhát előírja, ez azt mondja, hogy az egyenruha színét és minőségét az E. K. Tanács szabja meg. Szünetek: szüretkor 10 nap, előbbiben 2 hét; első félévi vizsgálat után nincs, húsvétkor 2 hét, előbbiben két és fél hét. A bejárók kötelesek szállásaikat az igazgatónak bejelenteni (27. §.). A kaput reggel 5 órakor nyitják, bezárják Szentgyörgy-naptól Szentmártonig 9 órakor, máskor 8-kor; az előbbiben a nyitás nyáron 6-kor, zárás 10-kor és 9-kor. Kapuzárás után bejövő minden órane-gyedért az első órában 10, a másodikban 20, a harmadikban 30 krt fizet. Aki azután jő be, első esetben másod-, ismétlés esetén harmadfokú büntetés alá esik, zárás után engedély nélküli kimenés büntetése első esetben 24 órai elzárás, ismétlés esetén erkölcsi kötelezvényadás. A régebbi törvény szerint kapuzárás után első órában bejövő büntetése 15 kr., azután másodfokú büntetés. Zárás után kimenő első esetben másodfokú, ismétlés esetében harmadfokú büntetés alá esik. Úgylátszik, hogy a törvény „fékező eleme“ a kimaradások és kimenések

e szigorúbb kezelésében nyilvánul. Az éjjel történő károkért a gazda felelős (54. §.), az előbbiben hiányzott. A szobabeli károkért és lopásokért a felosztályúak egyetemlegesen, ha a vétkes ismeretlen. Színházba, magán- és közbálokba hír nélkül menő 1 frtot fizet, aki megtagadott engedély ellenére megy el, 2 frtot, mi minden esetben ismételtetik. Az előbbiben hiányzott. A prédikáció-gyakorlat ideje nincs meghatározva, az előbbiben csütörtök reggel volt. Aki a szónoklati gyakorlatokra nem jelenik meg első esetben 10, másodikban 20, harmadikban 30 krt fizet. A többi esetekért másodfokú büntetés jár. Előbbiben nem volt meghatározva fokozatosan a büntetés. A torna és harmonia rendes tantárgyak (85. §.), az előbbiben nem. Az előbbi előírta, hogy a köztanítók minden tapasztalt hiányról az igazgatónak jelentést tegyenek. Ez most elmaradt. A szülők karácsonykor és húsvétkor *Tudósító-könyvvel* értesítetnek gyermekeik haladásáról. Tanév végén az elégtelent nyert tanulók szülőit az igazgató értesíti. (T. i. bizonyítványt nem adtak, csak annak, aki kikérte.) A közigazgatási ügyek intéző közegei között fel van sorolva az esküdtszék is, az előbbiben nem volt. Az esküdtszék tagjait az igazgatóság nevezi ki, az előbbiben az ifjúság választja őket az igazgató vezetésével. Az igazgatóság a másod- és harmadfokú büntetéseket tartalmazó határozatokat megvizsgálja, utóbbiakat az E. K. Tanács elé terjeszti. Felelőbevitel esetén mint másodbiróság ítélt, ami az előbbiből hiányzott. A másodfokú büntetésnél az elzárás 5—12 óra, az előbbiben 5—24 óra. A büntetések fokozása az iskolai évek kezdetétől számíttatik. Az elzárás, ha az illető nem felelőbevitelre, azonnal megtörténik, a pénzbüntetés 8 nap alatt felhajtatik.

Ez a törvény három évig volt érvényben.

8. fejezet.

Az 1885. évi törvények.

Mikor az 1883. évi országos középiskolai törvény életbe lépett, az az évi Főtanács megbízta az E. K. Tanácsot, hogy a törvényeket az országos törvény intézkedéseinek figyelembevételével szerkessze újra s egyben fel is hatalmazta, hogy léptesse életbe. Így jelent meg 1885-ben: *Az unitárius fő- és középiskolák törvényei és rendszabályai* c. az új törvénykönyv az E. K. T. 1885. évi 118. t. ü. sz. végzésével megállapított formában és tartalommal. Legfeltűnőbb jellemző vonása az, hogy tekintettel van az 1883. évi 30. t. c.-re a középiskolákról, melynek egyes intézkedéseit átveszi. Eszerint az iskolai év három időszakra oszlik (15. p.): az első karácsonyig, a má-

sodik húsvétig, a harmadik az iskolai év végéig tart. A tanulók mindenik végén *Tudósítót* kapnak, melyet a szülő aláírása után vissza kell adniok. Kapuzárás után künnlakónak az iskolában bennmaradni nem szabad (27. p.). Fekvő betegnek az iskolában tartózkodni nem szabad, t. i. időközben megalapított az iskolai kórház. A papjelöltek és papnövendékek kötelesek az alosztályúaknak október—május hónapokban egyik teremben rendre istentiszteletet tartani. Az oráció-gyakorlatokon a papjelölteknek és papnövendékeknek is meg kell jelenni. A magántanítás ideje d. e. 11—1, délután 5—7-ig.

A szakaszokba osztás megegyezik a régivel, csak két új szakasz van: a XXVI. a kórházi szabályokról és a XXVII. az iskolában bennlakó képezdei növendékekről és egy függelék *Iskolai játékok* c. az udvar és a Kismező használatáról. A tanulók felvételénél tekintettel van a középiskolai törvény 10, 12. és 13. §-aira, ahol a régi törvény nem írta elő a népiskola 4 osztálya végzettségét igazoló bizonyítványát és a más nyilvános közép-, reál-, vagy polgári iskolákból átlépőkről nem intézkedett. Egyenruháról csak annyi intézkedés van, hogy a tanuló köteles fekete ruhát viselni. Új az is, hogy rendes tárgyak alól felmentés csak testi fogyatkozás miatt van (testgyakorlás, rajz technikai része, szépírás) s csak E. K. T. engedélye alapján. Osztályösszevonásra, azaz egy évben több osztályról való vizsgálatra csak kivételesen adhat engedélyt az E. K. Tanács javaslatára a v. k. miniszter. Ebben a kérdésben iratváltás volt a miniszter és az egyház között. A miniszter 1877. jul. 29-én 18379. sz. a. rendeletet küld az egyháznak, amely szerint az egyházi főhatóság által adott „ugrások” csak akkor tekintetnek érvényeseknek, ha az engedélyt a kormány indokolt felterjesztés alapján jóváhagyta. Ezt a rendeletet a Tanács sérelmesnek, önkormányzati jogunkba ütközőnek találta s felírt ellene. A kormány azt válaszolta rá, hogy az önkormányzati jogunkat nem kívánta sérteni, nem is sértette, de a főfelügyeleti jog kijátszása volna a legfőbb felügyelet tudta nélkül a rendtől és szabálytól eltérni s a törvény nem biztosíthatja azt, hogy az önkormányzati úton tett kivételek és adott engedélyek más felekezeti és állami iskolákra nézve is kötelezők legyenek. Tehát a rendeletet nem helyezheti hatályon kívül. A Tanács határozata az, hogy marad az eddigi gyakorlat mellett, de csak felekezeti iskolákra nézve. A Tanács a kérdést a Főtanács elé terjesztette, amely maga is felírt s kifejtette, hogy minő bomlás és zavar eredne abból, ha törvényes kereteken belől hozott intézkedéseket nem respektálnák állam és felekezetek kölcsönösen. Aztán közli, hogy a Tanácsot az eddigi célszerű gyakorlat megtartására utasította mindaddig, míg a törvényhozás

országos intézkedést nem tesz. Ez az országos intézkedés az 1883. évi középiskolai törvényben megtörtént s a kérdés megoldatott — természetesen a miniszteri rendelet értelmében (82. § b), c), 84. §. a), b), c) pontok). Ugyanúgy szabályoztatott az eljárás az 1, 2, 3 elégtelen esetében (104. §. a) b) c) 105. §. a) b) pontok). Az érettségi vizsgálatra vonatkozóan a középiskolai törvény és a vizsgálati Utasítás intézkedései vannak átvéve. (108—128. p.)

Új módon szabályozza a papi szigorlatot (129—131. §.), amely időközben a Főtanács által állapotított meg. A *bizonyítványok kiadásáról* szóló szakasz bevezeti a *Tudósító könyvet*, melyet háromszor adnak: karácsonykor, húsvétkor és a tanév végén.

Az iskolai díjak között van *iskolai kórházdíj*, de nem szerepel többé a *tisztességdíj*. A díjak összege emelkedett. Tandíj címen felosztályú nem unitárius tanuló fizet 7 frtot, alosztályú unitárius 1 frtot, elemi osztályú nem unit. 3 frtot. Ágyhelydíj címen: felosztályú unit. I. osztályú ágyhelyért 3 frt, al- és elemi oszt. unit. 6 frt, II. osztályú ágyhelyért 2 frt 50, al- és elemi oszt. unit. 5 frt, III. osztályú ágyhelyért 2 frt, al- és elemi oszt. unit. 4 frt; al-, felosztályú és elemi nem unitáriusok e díjak kétszeresét fizetik, egyenruhások felét. A vizsgálati díjak között van a reáliskolai érettségit tettek latinból, vagy görögből teendő vizsgálati díja (12 frt.). A javadalmak között a divizió és legáció kivül szerepelnek az ösztöndíjak is. A büntetések között az első fokon 4 órai eljárás (az előbbiben 5), a másodikon 5—12 órai (előbbiben 5—24 ó.), a harmadikon erkölcsi kötelezvényadás és kizárás (előbbiben kicsapás is!), de hozzáadva: csupán iskolánkból és az összes hazai intézetekből.

9. fejezet.

Az 1896. évi törvények.

Az állami szerződés megkötése után szükségessé vált a régi viszonyoknak az új helyzetnek megfelelő átváltoztatása. Az 1894. évi Főtanácson jelenti az E. K. Tanács, hogy felhívta az igazgatóságot a rendszabályok átdolgozására, ami készen van már, de nem volt elég ideje a felülvizsgálatra. Ezért a Főtanács felhatalmazást ad a szabályok megerősítésére és életbeléptetésére. Az 1896. évi Főtanácson jelenti az E. K. Tanács, hogy az iskolai törvények kinyomattak.

Ennek a törvénykönyvnek a rendszere áttekinthetőbb az előbbiekéénél. Négy részben külön veszi a tanulmányi és inter-

nátusi ügyeket, külön az elemi iskolát. Csupán a negyedik rész nem eléggé rendszeres, mert a kórházi szabályok és az „alosztályúak felügyelete“ dologilag inkább az internátushoz tartozik, a legációkra vonatkozó tudnivalók a segélyezéshez s csupán az iskolai egyletek volnának külön tárgyalandók. Hiányzik teljesen a papnövendékek szabályzata, mert ők közben külön igazgatás (dekán) alá kerültek. Nincs szó köztanítókról, kiknek helyét ez időben már a helyettes-, segéd-, óraadó-, ideiglenes-, szaktanárok, stb. foglalták el. Hiányzik az egyenruhások és nem egyenruhások megkülönböztetése s általában egyenruháról már szó sem esik. Kétszer kapnak *Értesítőt*, dec. és március végén. Hiányzanak a pénzbüntetések és elzárás, melyek az 1885. évi törvényekben még teljes virágzásban vannak. Büntetések: intés, dorgálás az illető tanár által, szigorú feddés az osztályfőnök által, az osztály előtt való nyilvános megdorgálás, igazgató elé idézés, igazgatóság elé idézés azzal a figyelmeztetéssel, hogy nem javulás esetén kizárják az intézetből, kizárás az iskolából, a helybeli középiskolákból, az ország összes középiskoláiból. A szigorúbb büntetés az osztálykönyvbe s a bizonyítványba is beíratik. A régi szabályzatok vallásosság c. fejezetének tartalma a fegyelmi ügyek szakaszába került. A magaviselet *kielégítő* jegye most *kevésbé szabályszerű*. A régi szabályzatok igazságszolgáltatás címen tárgyalják az esküdtszék szervezetét, eljárási módját. Az esküdtszék közben eltöröltetett, mert belátták esztelen voltát annak, hogy olyanok ítékezzenek diákok kihágásaiban, akikkel talán épen együtt követték el a tettet a delinkvensek. Esküdtszékről tehát nincs szó a szabályzatban s ami ide tartozott, az fegyelmi ügyek cím alá foglaltatott. Hiányoznak a temetési díjak, mert az ifjúság temetésre kivonulása különböző okokból (tanulás és órákról való elvonás hátrányai, egészségi okok, stb.) lassanként kiment divatból. E tárgyról e szabályzat csupán annyit ír, hogy az ifjúsági dalárda nyilvánosan is szerepelhet az igazgató engedélyével temetéseken, templomi istentiszteleteken és ünnepélyeken s a temetés díja 12 frt.

Jól esik olvasnunk, — először! — hogy a szabályzat különösen hangsúlyozza a test és ruházat tisztántartását, előírja időközönként *fürdő kötelező használatát*. A felkelés, lefekvés idejét, preces, a napi foglalkozás rendjét, a játékok és szórakozások, a kapuzárás és nyitás idejét szabályozza. Tizenkét évesnél fiatalabb gyermekek hamarabb lefekhetnek. Naponként d. e. 11 órakor orvosi vizsgálat tartatik, szintén most először.

Külön szakasz szól az egyetemi hallgatók felvételéről, kiket az E. K. T., és a képezdei unitárius vallásuakéról, kiket

az igazgatóság vesz fel. Utóbbiak kötelesek precesre járni, alosztályúak vasárnapi oktatásán jelen lenni, vasárnap d. e. templomba menni és orgonázást tanulni.

Külön rész foglalkozik az elemi iskolával, melynek igazgatója a gimnázium igazgatója, tanvezetője egy theologiai, vagy gimnáziumi rendes tanár, ki 3 évre választatik. Teendője: tanügyi felügyelet és képviselőlet hatóságokkal és egyesekkel szemben. Órarendet készít és ügyel, hogy engedélyezett kézikönyveket használjanak, órákon hospitál, a tanítókkal havonként értekezletet tart, melyen a módszer s a tanítás és nevelés összhangzó vezetése kérdéseit beszélnek és állapítják meg, a vizsgálatokon elnököl s év végén jelentést tesz. A tanítók okleveles néptanítók, „szükség esetén papjelöltek“.

A tanulók mellé VII—VIII. g. o. vagy papnövendékek rendeltetnek „felügyelőkül“. Ezek a régi magántanítók, de nem így nevezve, mert a miniszteri megbízott iskolalátogatók éveken át kitartóan nehézményezték és kifogásolták ezt, mint amelyet az állami iskola rendszere nem ismer. Megváltoztatták tehát a nevet, de megtartották a dolog lényegét. A szülőknek minden hónap végén *értesítő* adatik. Osztályzat a magaviseletre: dicséretes, jó, szabályszerű, kevésbé szabályszerű, rossz; a szorgalomra: dicséretes, kitartó, változó, hanyag; előmenetelre: kitűnő, jeles, jó, elégséges, elégtelen.

Az eddigi törvényekben kórházi szabályok nem voltak. Betegek látogatása d. u. 5—6-ig, vasárnap d. e. 11—12 és d. u. 5—6-ig van megengedve.

Legációkra jogosultak a papjelölteken és papnövendékeken kívül az elemi iskolai tanítók, bennlakó felsőbb osztályú képezdei növendékek, szükség esetén a gimn. felosztályú tanulók közül az értelmesebbek és jobb magaviseletűek. A legációk kiosztásánál a sorrend: kolozsvári isk. főnök, tordai és keresztúri főnök, elemi osztálytanítók, kolozsvári ellenőr, papjelöltek és papnövendékek osztály és osztályzat szerint, felsőbb osztályú képezdészek és gimn. tanulók.